

АСТРОНОМСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ СРБА 18. И 19. ВЕКА

ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Др Зорана Ћинђића 2, 21000 Нови Сад
E-mail: isidora.bjelakovic@gmail.com

Резиме: У раду се анализира астрономска терминологија забележена у делима научног карактера и удбеницима, публикованим на једном од књижевних језика Срба друге половине 18. и прве половине 19. века (1783–1867). Будући да је овај период изузетно значајан и за развој српске научне мисли, прецизније – за постављање њених фундамената у савременом смислу речи, регистрована грађа пружа увид у процесе како конституисања термино-система, тако и утицаја страних језика, конкурентног односа међу синонимним терминима и сл. Управо из тог разлога, у раду се наводе хронолошки оквири инаугурације и стабиловања оних термина који ће заживети у српском стандарду, уз илустрацију синонимских односа међу њима.

Кључне речи: историја астрономије, терминологија, 18. и 19. век.

1. УВОД

Говорити о почецима конституисања научне терминологије код Срба у савременом смислу речи значи повратак пре свега у Јужну Угарску, у другу половину 18. века – време које доноси релевантне промене како у погледу структуре српског друштва, у којем се остварује снажан заокрет ка цивилизацијским тековинама западне Европе, тако и у погледу развоја књижевног језика, када се као последица процеса вернакуларизације рускословенског језика у духу просветитељских идеја појављује нов тип језика писмености, лепе књижевности и науке – славеносрпски језик. Носиоци ове идеје – образовани појединци (пре свега Орфелин, а потом и Обрадовић, Јанковић, те касније Стојковић, Соларић и др.) покушавају да, поред значајних дела европске лепе књижевности, српској јуности и образованом читалаштву приближе достигнућа тадашње научне мисли учене Европе. Из тог разлога од друге половине 18. века, у писмености Срба

наилази се на прва дела научног (више научно-популарног) карактера, а са развојем школства и са првим уџбеницима. Писани на језику који се често називао српским, аутори ових публикација суочавали су се са огромним проблемом – проблемом конституисања термилошког система будући да, сасвим очекивано, говорни језички израз тог времена није био у довољној мери елабориран (Толстој, 2004; Суботић, 2004, 2006; Бјелаковић, 2016).

2. ПРЕДМЕТ, КОРПУС И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет овог истраживања јесте анализа терминологије из области астрономије, забележене у делима научног карактера и уџбеницима, публикованим на једном од књижевних језика Срба друге половине 18. и прве половине 19. века – на руском књижевном, славеносрпском, доситејевском и српском језику вуковског типа. У литератури се наводи да, иако је, нарочито у 18. веку, постојао изражен интерес читалаштва према астрономији, подстакнут интересовањем „пољопривредно оријентисаног становништва за календар, смену годишњих доба и појава на небу” (в. Димитријевић, 1995, стр. 26), још у периоду 1749–1768. Јован Рајић предаје астрономију у Латинској школи у Сремским Карловцима, да би исти предмет био укључен у наставу и у карловачкој Православној великој гимназији крајем 18. века (Димитријевић, 1995, стр. 27).¹

Корпус за анализу у овом раду представљају су научна дела и уџбеници писани у периоду од 1783. до 1867. године.²

Термини забележени у наведеном корпусу транскрибовани су према постулатима савременог правописа стандардног српског језика ради избегавања разумејености граfiјских ликова истог термина и тиме отежала анализа.

Истраживање је спроведено како би се уочило у којој мери регистрована грађа одговара стању у термилошком систему стандардног српског језика. Приликом утврђивања статуса термина регистрованог у анализираном корпусу у обзир су узимани следећи речници и приручници: *Речник савремене српске географске терминологије* Н. Мاستило (2001), *Школски рјечник термилошких вишеструкости* (Šipka, 1979)³, РМС, али и актуелни основношколски и средњошколски уџбеници из географије и астрономије, писани на српском језику (Ситарница и Тадић, 2010; Ђурић, 2007; Грчић и др., 2008; Гавриловић и Гавриловић, 2009; Димитријевић и Томић, 2008). Уколико су посведочени у наведеним делима, термини су квалификовани као они који одговарају савременом стању.

¹ Преглед домаћих публикација које се баве астрономијом, објављених до средине 19. века у данашњој Војводини, дат је у раду Б. Јовановића (1995).

² Подаци о корпусу дати су на крају рада.

³ Будући да је реч о грађи која је прикупљена на основу уџбеника и приручника објављених у Загребу, Сарајеву и Београду, овај је речник служио само као контролно средство, а не као основни извор грађе приликом поређења.

Поред тога, на основу ексцерпираних грађа реконструисано је време стабиловања оних термина који су живи и данас у овој научној дисциплини.

3. АНАЛИЗА

3.1. Забележена грађа може бити подељена на две групе:

1. термини који су присутни и данас у термилошком апарату астрономије, уз које је у 18. и 19. веку најчешће коегзистирао мањи или већи број синонима;
2. термини који се нису задржали у српском језику, него су замењени новим термином, који није посведочен у анализираној грађи.

3.2. Број термина који је у потпуности остао неизмењен од анализираних временског периода до данас релативно је мали. У питању је око 150 термилошких јединица,⁴ што представља шестину (16,6%) од укупног броја забележених термина (око 900).

Ради веће прегледности ови термини наводе се хролошким редом.

3.2.1. У *Вјечном календару* З. Орфелина (1783) регистровани су

1. термини који се односе на астрономију као научну дисциплину: *астроном, астрономија*;
2. називи за васиону, галаксије, небеска тела, као и за параметре важне приликом описивања небеских тела и њиховог кретања: *атмосфера*⁵, *еклиптика*, *звезда/звезда*⁶, *комета*, *Млечни пут*, *небо*, *оса*, *планета*, *реп* ('задњи, продужени део комете'; од 1864. као 'задњи, продужени део неке светлосне небеске појаве'), *свјет/свет*;
3. називи за планете: *Венера*, *Земља*, *Јупитер*, *Марс*, *Сатурн*;
4. називи за звезде, сазвезђа: *Велики медвјед/медвед*, *Кастор*, *Кит*, *Мали медвјед/медвед*, *Орион*, *Полукс*, *Рак*;
5. остали астрономски термини: *Зодијак*.

3.2.2. Прве две деценије 19. века, тј. дела А. Стојковића (1801–1803) и П. Соларића (1804) доносе нам нове термине који ће стабиловати своју употребу у српском стандарду. Реч је, пре свега,

1. о општим називима за небеска тела, њихове делове и појаве везане за њих: *горња планета* (од 1804), *Месећ* (од 1804), *месећ* (од 1804 – 'сателит'),

⁴ Требало би напоменути да термини са нестандартним фонетизмима нису узимани у обзир.

⁵ У Речнику Н. Мاستило (2001) под атмосфером се подразумева само ваздушни омотач Земље, а у анализираној грађи, поред овог значења, и ваздушни омотач других небеских тела.

⁶ Звезда се у анализираној грађи из 18. и 19. века употребљава у више значења: 1. 'звезда', 2. 'небеско тело' и 3. 'планета'.

нега (од 1804), *прстен* (од 1804), *прва четврт* (од 1804); *последња четврт* (од 1804); *последња четврт Месеца* (од 1804), *светлост* (од 1801); *сенка* (од 1801), *Сунце* (од 1804), *сунце* (од 1804), *четврт* (од 1804);

2. о називима за звезде и сазвежђа: *Круна* (од 1801), *Лав* (од 1804), *Ован* (од 1804), *Рибе* (од 1804), *Стрелац* (од 1804).

Поред тога, појављују се и први називи за астероиде у формама које ће бити присутне и данас у терминолошком систему српског језика: *Јунона* (од 1804), *Палада* (од 1804), *Церера* (од 1804), као и назив за планету *Уран* (од 1804).

3. остали астрономски термини: екватор (од 1783. као 'највећа паралела у координатном систему Земље', од 1801. – као 'највећа паралела у сферичним координатним системима').

3.2.3. Током треће и четврте деценије 19. века, пре свега у *Земљеописанију* Василија Булића из 1824. г., а потом и у публикацијама Ј. Вујића (1825) и Д. Тирола (1832), први пут се бележе следећи термини:

1. општи називи за астрономске појаве: *месечина* (од 1824), *метеор*⁷ (од 1824), *окретање* (1825), *помрачење* (од 1832), *помрачење Месеца* (од 1832), *младина* (1824), *пун месец* (од 1824); *зрак* (од 1824); *излазак* (од 1824);
2. називи за планете: *Меркур* (од 1824);
3. називи за звезде, сазвежђа и звездана јата: *Алдебаран* (од 1824), *Вега* (од 1824), *Влашићи* (од 1824), *Лири* (од 1824):

Први пут се бележи и савремени назив за астероид *Весту* (од 1824), као и за *телескоп* (од 1824).

3.2.4. Пета и шеста деценија 19. века, пре свега публикација Георгија Хацића (1844), а потом и уџбеник Милана Мијатовића (1852), носе нов талас термина, присутних и у савременом систему:

1. називи за звезде и сазвежђа: *Андромеда* (од 1844), *Бабини штапови* (1844); *Бик* (од 1845), *Близанци* (од 1844), *Водолија* (од 1845), *Змија* (од 1844), *Лабуд* (од 1844), *Орао* (од 1844), *Поларна звезда* (од 1844), *Херкулес* (од 1844), *Хидра* (од 1844), *Шкорпија* (од 1852).
2. општи називи за астрономске појаве, инструменте, небеска тела и остале астрономске појмове: *глобус* (од 1844. – као 'сферичан приказ небеских тела'), *зрак светлости* (од 1844), *мена* (од 1844), *обртање* (од 1850), *поларни круг* (од 1852), *помрачење Сунца* (од 1844), *трабант* (од 1844),

⁷ Док у речнику Н. Мاستило 'метеор' означава краткотрајни бљесак у атмосфери који настаје сагоревањем тврдих честица (метеорита) који улећу у њу из ванземаљског простора, у предвуковском периоду 'метеор' се употребљава да значи, поред наведене појаве, и значење метеорита и атмосферске појаве уопште.

3. називи за астероиде: *Астреа* (од 1852), *Метис* (1852), *Флора* (1852).

Први пут је 1852. г. забележена и форма *Нептун*.

3.2.5. Седма деценија чини се преломном у развоју термилошког система у анализираном периоду будући да је у публикацијама овог периода забележено више од 60 термина који одговарају савременом стању. Реч је о делима следећих аутора: Дамјана Павловића, Јована Белингера, Димитрија Јосића и Александра Кутнера. Посведочени термини који одговарају ситуацији у савременом термилошком систему српског језика могу се поделити на следеће групе:

1. општи називи за астрономске појаве, инструменте, небеска тела и остале астрономске појмове: *астероид* (од 1861), *астрономски* (од 1861), *безваздушни простор* (ДЈ, 1867), *васиона* (1867, ДЈ), *глава* (1864), *двоструки прстен* (1864), *доња планета* (1864), *елипса* (ДЈ, 1867), *залазак* (од 1864), *залазак сунца* (од 1864), *Земљин уштан* (ДЈ, 1867); *зодијачка светлост* (1864), *излазак сунца* (1866, ДП), *јужни пол* (од 1825. – као ‘крајња јужна тачка ротационе осовине Земље’; од 1864. – као ‘крајња јужна тачка замишљене ротационе осовине сферичних небеских тела’), *космографија* (ЈБ, 1866), *кретање* (од 1864), *кретање Сунца* (1864), *Месечев екватор* (ДЈ, 1867); *Месечев зрак* (ДЈ, 1867), *Месечев јужни пол* (ДЈ, 1867), *Месечева година* (од 1864), *нова Земља* (ДЈ, 1867); *обим* (од 1864), *опозиција* (1864), *падање звезда* (1861), *планетоид* (од 1861), *пол* (од 1825. – као ‘једна од две крајње тачке ротационе осовине Земље’; од 1864. – као ‘једна од две крајње тачке ротационих осовина сферичних небеских тела’), *полупречник* (1864), *помрачење Земље* (ДЈ, 1867), *пречник* (од 1861), *привлачна сила* (1864), *промер* (ЈБ, 1866), *Птоломејев систем* (1864), *млад месец* (1864), *прва четврт Земље* (ДЈ, 1867); *репатица* (1864), *сателит* (ЈБ, 1866), *светски* (од 1844. – ‘који се односи на свет’; ДЈ, 1867. – ‘васионски’), *северни обратник* (ЈБ, 1866), *северни пол* (од 1825. – као ‘крајња јужна тачка ротационе осовине Земље’; од 1867. – као ‘крајња јужна тачка замишљене ротационе осовине сферичних небеских тела’), *соларни* (1861), *средиште* (од 1864), *Сунчев зрак* (ДЈ, 1867), *Сунчева светлост* (ДЈ, 1867), *сфера* (1864), *уштан* (од 1864. – као ‘видљивост Месеца у потпуности’; ДЈ, 1867 – као ‘видљивост неког небеског тела у потпуности’); *хемисфера* (од 1861), *фаза* (ДЈ, 1867);
2. називи за звезде, сазвежђа и астеризме: *Вага* (1866, ЈБ), *Велика кола* (1864), *Јаковљев штан* (1864), *Капела* (1864), *Касиопеја* (1864), *Кочијаш* (1864), *Мала кола* (од 1864), *Орионов појас* (1864), *Сиријус* (1864), *Спика* (1864);
3. називи за астероиде и сателите: *Викторија* (од 1864), *Дијана* (1864), *Егерија* (1864), *Лутеција* (1864), *Масалија* (1864), *Талија* (1864), *Тетис* (1864), *Фортуна* (1864).

За поједине називе небеских тела сасвим је очекивано релативно касно појављивање будући да је реч о оним телима чија се открића везују управо за период у којем су и писани уџбеници. Тако је, на пример, Нептун први пут у анализираној грађи регистрован 1852, а пронађен је само 6 година раније (1846).

3.2.6. Изненађује, ипак, обавештеност наших аутора уџбеника и приручника о открићима појединих астероида. У наредној табели дат је преглед година када су регистрована небеска тела откривена и године када је први пут споменуто дато тело у анализираној уџбеничкој литератури. Овде су забележени и називи за она небеска тела који не одговарају у потпуности савременом стању.

Назив забележен у анализираној грађи	Савремен назив ⁸	Откривен	Регистрован у анализираној грађи
Викторија		1850.	1864.
Астреа		1845.	1864.
Бјелова комета	Бјелова комета, Бјела	1772.	1864.
Веста		1807.	1824.
Дијана		1863.	1864.
Егерија		1850.	1864.
Еуномија	Евномија	1851.	1864.
Ирене	Ирена	1851.	1864.
Ирис	Ирида	1847.	1852.
Јунона		1804.	1804.
Калиопе	Калиопа	1852.	1864.
Лутеција		1852.	1864.
Масалија		1852.	1864.
Мелпомене	Мелпомена	1852.	1864.
Метис		1848.	1852.
Нептун		1846.	1852.
Палада		1802.	1804.
Паргенопе	Паргенопа	1852.	1864.
Психе	Психеја	1852.	1864.
Талија		1852.	1864.
Тетис		1852.	1864.
Уран		1781.	1804.
Флора		1847.	1852.
Фортуна		1852.	1864.
Хебе	Хеба	1847.	1852.
Хигијеа	Хигија	1849.	1864.
Церера		1801.	1804.

⁸ Уколико је поље остављено празно, назив у анализираној грађи одговара савременом стању.

3.2.7. Оно што се издваја као опште место у процесу конституисања термилошког система код Срба током друге половине 18. и прве половине 19. века свакако је присуство изразитог степена синонимије.⁹ Аутори су, у зависности од степена пуризма, термине или позајмљивали из страних језика (пре свега интернационализме – преко немачке и руске литературе), или су их посрбљавали, при чему процес србизације треба схватити у најширем смислу (креирање новог термина, позајмљивање славенизма, њихово додатно понародњавање и сл.). Ради илустрације непревредог стања у терминологији нашег 18. и 19. века, наводе се два примера:

Термин забележен у анализираној грађи који одговара стању у савременом терм. систему српског ј.	Година/године регистровања	Остали еквивалентни термини регистровани у грађи	Година/године регистровања
астроном	1783, 1801, 1824, 1825, 1844, 1864, ДЈ 1867	звездоведац	1804
		звездоиспитатељ	1804, 1858
		звездозритељ	1804
		звездочтец	1801, 1804, 1824, 1844
		небозритељ	1824
		звездар	1850, ДЈ 1867
		звездослов	1852
телескоп	1824, 1864, ДЈ 1867	зрителна труба	1783, 1801
		пустула	1801
		увеличително стакло	1801
		цев зрителна	1804
		зрителна туба	1824
		приближавајуће стакло	1824
		привлачителна туба	1844
		дурбин	1850, 1864, ДЈ 1867
		наочарна цев	1850
		пуштула	1850
		увеличавајуће стакло	1858
		астрономски дурбин	ДЈ 1867
		дурбин звездарнички	ДЈ 1867
звездочник	ДЈ 1867		

⁹ Више о синонимији у термилошком систему Срба 18. и 19. века в. у Бјелаковић (2017).

3.3. Као што је речено, у анализираној грађи уочени су и многобројни термини који ће временом нестати из употребе и бити замењени новом формом, присутном и данас у стандарду.

Ради илустрације наводе се само поједини примери:

а. према савременом термину *револуција* посведочени су следећи називи: годишњи обилаз околу Сунца (1844), јежегодно око Сунца колотеченије (1804); годишње неботеченије (1824); годишње обрашченије околу Сунца (1824); оптицање околу сунца (1844); тропически обилаз околу Сунца (1844); тропическо окретање Земље (1844); колотрк (ДЈ, 1867);

б. данашња *опсерваторија* означавања је као: звездозрилиште (1804); звездозрителни столп (1804); звездочетни столп (1804); звездогледиште (1824); астрономическа кула (1832); астрономска кула (1861); звездогледна кула (1864); звездарница (ДЈ, 1867),

в. за *небеско тело* у употреби су били следећи називи: небесно тело (1801, 1804, 1814, 1824, 1832, 1844, 1845, 1850, 1852, 1858, 1864, ЈБ 1866) / небесно тјело (1783), звезда (3) (1824, 1861, 1864, ЈБ 1866) / звјезда (3) (1783); планетарно тело (1824); тело (1) (1801; 1824, 1832, 1845, 1850, 1852, 1861, 1864, ЈБ 1866) / тјело (1) (1783, АК 1867); тјело мира (1783); тело небесно (1804, 1814, ЈБ 1866) / тјело небесно (1783); неба тело (1804); небно тело (ДЈ 1867); светско тело (1824, 1864, ДЈ 1867); и сл.

4. ЗАКЉУЧАК

Може се закључити да је уџбеничкој литератури и у приручницима с краја 18. и у првој половини 19. века живео један изузетно богат, али прилично разуђен систем термина из области астрономије, у којем се тек од шездесетих година уочава јачи прилив оних форми које ће се усталити у систему и постати део стандардног термилошког апарата у српском језику. Онај мали број лексике који одговара савременом стању, а функционисао је код нас у континуитету од 1783. представља називе за основне појмове у овој дисциплини. Неки од њих (попут *звезде*, *Венере*, *Марса*, *Сатурна*, *Зодијака*, *Ориона*, *Лава*, *Риба*, *Рака*, *мене*, *репа*, *месеца*) били су присутни и у српским средњовековним документима (Јанковић, 1989). Интересантним се чини да у грађи до 1867. г. нису регистровани бројни савремени термини: космос, свемир, геоцентрични систем, ротација, револуција, гравитација, сила теже, дневно кретање Земље, ротација Земље, орбита, корона, светлосна година, Сунчеве пеге, терминатор, хало, хелиоцентрични систем, Халејева комета, небеска паралела, и др. Као што поједини термини показују, сасвим је извесно да развој науке доноси и нове појмове, а самим тим и одговарајуће називе.

Извори

- ЗО 1783: Вѣчный то есть ѿ начала да конца міра траюцій календарь, содержацій въ себѣ свѣтцесловѣ и краткаа, по Восточнымъ Цркѣе исчисленію, въ крѣгахъ годовыхъ, и прочихъ принадлежащихъ вещей изясненіа; къ тому физическаа въ тѣлахъ міра и въ воданыхъ и воздушныхъ приключеніахъ разсужденіа; съ прибавленіемъ сценныа И свѣтскіа Хронологіи нынѣ первѣе на славенскомъ языкѣ въ ползу славеносербскихъ народувъ. Написанъ Захаріемъ Орфеліномъ. Цес. Крал. Вѣнскіа Академіи художеств. членомъ. Съ фігѣрами. Напечатанъ въ Царствѣющемъ Градѣ Вѣннѣ, При Іуцифѣ блгородномъ ѿ Крѣцкѣ, Іаугрическомъ Восточномъ Дворномъ Типографѣ, въ лѣто 1783. 366 страна.
- АС–Ф1 1801: *Аванасія Стойковича Свободныхъ художествъ и Філософіи Доктора и Іенскаго естествоиспытателнаго содружества члена дѣйствителнаго ФВЦИКА простымъ языкомъ списана за родъ Славенно – Сербскій*. Первая часть. Въ Будимѣ. Писмены Кралевскаго Університета. 1801. 320 страна.
- АС–Ф2 1802: *Аванасія Стойковича Свободныхъ художествъ и Філософіи Доктора, Кралев. Гетінскаго содружества наукъ Члена вѣшнаго соотвѣтствующаго и Іенскаго естествоиспытателнаго содружества Члена дѣйствующаго ФВЦИКА простымъ языкомъ списана за родъ Славенно–Сербскій*. Вторая часть. Въ Будимѣ. Писмены Кралевскаго Університета. 1802. 330 страна.
- АС–Ф3 *Аванасія Стойковича Свободныхъ художествъ и Філософіи Доктора, Кралев. Гетінскаго содружества наукъ Члена вѣшнаго соотвѣтствующаго и Іенскаго естествоиспытателнаго содружества Члена дѣйствующаго ФВЦИКА простымъ языкомъ списана за родъ Славенно–Сербскій*. Трета часть. Въ Будимѣ. Писмены Кралевскаго Університета. 1803. 284 стране.
- ПС–К 1804: *Ключиѣ у мое землеописаніе чрезъ неколика писма Моему Пріятелю Л... * Н... **, Павломъ Соларичемъ, У Венецій. При Г. Пани Феодосіеву. 1804. 74 стране и 3 листа са цртежима.
- ПС–31 1804: *Ново гражданско землеописаніе*. Перво На Езику Сербскомъ. У две части. Павломъ Соларичемъ. Съ Землеписникомъ одъ XXXVII листова. У Венецій. 1804. У Пани Феодосіева. Часть I. Уведеніе всеобще и Европа. 22 + 474 стране.
- ПС–32 1804: *Ново гражданско землеописаніе*. Перво На Езику Сербскомъ. У две части. Павломъ Соларичемъ. Съ Землеписникомъ одъ XXXVII листова. У Венецій. 1804. У Пани Феодосіева. Часть II. Асія. Африка, Америка, Полунезія. 246 страна
- ВБ 1814: *Предложенія численице и землеописанія*, на коя су у К. Предуготовническомъ Народа Славено–Сербскаго Заведенію Свято–Андрейскомъ. Месеца Априла 1814. лѣта. Из преподаванія Васіліа Булича. Маѳесіе и Землеописанія Профессора П.Р. В Будимѣ. Писмены Кралевск: Всеучилища Пештанскаго. 1814. 16 страна.
- ВБ 1824: *Землѳописанія всеобщегъ. Часть перва. Землѳописаніе мавиматическо*. Сочинѣно у Сомбору Васіліемъ Буличемъ, при Народ: Славено–Сербскомъ Педагогическомъ Институту Численія и Землѳописанія Мавиматическогъ, Фвсическогъ, и Політическогъ Профессоромъ я. р. Печатано иждивеніемъ Господара Димитріа Ридицкогъ Гражданина и Терговаца Сомборскогъ. У Будиму писмени Крал. Всеучилища Пештанскогъ. 1824. 224 стране и 3 пресавијена листа са цртежима.

- ЈВ 1825: *Новѣйше землеописаніе цѣлаго свѣта во употребленіе и ползу славено-сербскаго народа съ единомъ іллумініратомъ цѣлаго свѣта маппом, списано и изданно Іоакімомъ Вучемъ, иногда бывшимъ разнихъ языковъ Учителемъ. Въ Будиномъ градѣ, Писмены Кралевскаго Всеучилища Пештанскаго. 1825. 450 страна.*
- ДТ 1832: *Политическо землѣописаніе за употребленіе србске младежи. Одъ Димитрія Тирола. У Београду. У Княжеско–србской књигопечатни. 1832. 175 страна.*
- ГХ 1844: *Прости описъ свецелогъ землѣпознаня. Єдна землѣписна књижица за свакогъ одъ Георгія Хаджића. У Новомъ Саду. Писмены Екатерине Іанковића Вдове. 1844. 431 страна.*
- МС 1845: *Землѣописаніе целогъ свѣта, сачинѣно по најновиємъ државномъ станю за выша и нижа училишта и за свако станѣ грађана, Милованомъ И. Спасићемъ, Докторомъ Философіе, Редовнимъ Чл. Дружства Србске Словесности, Чл. Одбора Просвѣщенія, и Главнимъ Управителѣмъ основны Училишта Княжества Србіе. Продае се за 2 дваестака, или 8 гр. грађански. У Београду, у књигопечатни Княжества Србскогъ. 1845. 318 страна.*
- МС 1848: *Землѣописаніе за предаванѣ у III разреду основнихъ училишта Княжества Србскогъ. Саставио и издао дръ М. Спасићъ (продае се по 1 грошъ грађанскій). У Београду. Печатано у Књигопечатни Княжества Србскогъ. 1848. 27 страна.*
- ГП 1850: *Астрономія или наука о звездама. Гаврило Поповић. Београд. Дружтво србске словесности. 1850. 48 страна.*
- ММ 1852: *Обитый землѣописъ за учећу се младежъ у гимнази и полугимназіяма Княжества Србіе, по најновиимъ землѣописателѣма списао Миланъ Міятовићъ, гимназіялный профессоръ. Прегледано и одобрено школскомъ комисиомъ. У Београду, При књигопечатни Княжества Србскогъ, 1852. 496 страна.*
- АВ 1854: *Землѣописаніе старога свѣта по Анвилу и Гютрѣ. Одъ Александра Васоевића. Съ картомъ Палестине. У Земуну, Печатано књигопечатномъ И.К. Сопирона 1854.*
- МР 1858: *Єстествословно. Краткій прегледъ чудесни промена землѣ наше о[д] почетка створеня до данасъ, т. є. одъ средоточ[...] ватре по различнымъ сложенияма землѣ. Написао Дръ. М. Радойчићъ. 1858. 57–74. (Податак о години објављивања преузет је из електронског каталога Библиотеке Матице српске; странице при десној маргини књиге су исечене тако да се речи на крају реда не виде у потпуности)*
- НК 1861: *Обитый землѣописъ за србске гимназіе. (Прегледала и одобрила школска комисија.) У Београду, при државной књигопечатни. 1861. 248 страна. (Аутор је Никола Крстић). (Податак о аутору преузет је из електронског каталога Библиотеке Матице српске)*
- ЂМ 1864: *Математична и физична географија за средње школе, из више немачких ауктора саставио Ђ. Мишковић. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној штампарији. 1864. 68 страна.*
- ДП 1866: *Земља на којој живимо. Поучна и забавна књижица за одраслију децу и мушку и женску. У Београду, у државној штампарији. 1866. (Податак о аутору – Дамјану Павловићу преузет је из каталога Матице српске).*

- ЈБ 1866: *J. Белингера Упутство у Географију за ниже гимназије и ниже реалке*. У два течаја. Посрбио Александар Гавриловић, професор на срб. вел. гимназији у Н. Саду. Трошком Игњата Фукса. 1866. 8 + 94 стране.
- ДЈ 1867: *Како је у Месецу?* За зрелију младеж српски написао Димитрије Јосић, учитељ 4. разреда у Главној мушкој школи. У Новоме Саду. Платонова штампарија. 1867. 68 страна.
- АК 1867: *Мала ђеографија или земљеписање од Александра Кутнера, у питања и одговарања*. Превод с немачког. Печатао К.Г. Ферк. У Темишвару. 1867. 95. страна.

Литература

- Бјелаковић, И.: 2016, Лексика славеносрпског језика, *Књижевност и језик* LXIII/1–2: 31–47.
- Бјелаковић, И.: 2017, Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку, *Словенска терминологија данас*, САНУ, Одељење језика и књижевности, Београд. (у штампи).
- Гавриловић, Љ. и Д. Гавриловић: 2009, *Географија за I разред гимназије*, Београд Завод за уџбенике.
- Грчић, М. и др.: 2008, *Географија за III разред гимназије*, Београд: Завод за уџбенике.
- Димитријевић, М.: 1995, Астрономија и физика у Срба у 18. и у првој половини 19. века. *Природне и математичке науке у Срба у 18. и у првој половини 19. века*. Нови Сад, 26–27. јуни 1995, 25–32.
- Димитријевић, М. С. и А. Томић: 2008, *Астрономија за 4. разред гимназије природно-математичког смера*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ђурић, В.: 2007, *Географија за 2. разред гимназије*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јанковић, Н. Ђ.: 1989, *Астрономија у старим српским рукописима*, Београд: Српска академија наука и уметности, Посебна издања, Књига ДХС, Одељење природно-математичких наука, Књига 64.
- Јовановић, Б.: 1995, Астрономија у Војводини до краја прве половине XIX века. *Природне и математичке науке у Срба у 18. и у првој половини 19. века*. Нови Сад, 26–27. јуни 1995, 71–77.
- Мастило, Н.: 2001, *Речник савремене српске географске терминологије*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI* (1969–), Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Ситарница, Р. и М. Тадић: 2010, *Географија за 5. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Суботић, Љ.: 2004, Из историје књижевног језика: „питање језика”, *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 145–191.
- Толстој, Н.: 2004, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- *
- Šipka, M.: 1979, *Školski rječnik terminoloških višestrukosti. Istorija (povijest) i geografija*, Sveska 2, Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu. Odjeljenje za jezik.

ASTRONOMICAL TERMINOLOGY IN THE LITERARY LANGUAGE OF THE SERBS IN 18TH AND 19TH CENTURY

One of the consequences of the rapid nineteenth-century scientific development among Serbs is the appearance of an unstandardized terminology system, which was a particular conglomerate of spontaneously created terms (neologisms, calques, loanwords) under the influence of dominant cultures, civilizations and languages. This paper provides an analysis of terms in geography reference books and textbooks published in the period from 1783 to 1867. It has been concluded that there was an unsystematic system of astronomical terms in the textbooks and reference books at the end of the 18th and the first half of the 19th century. It was only in the sixties that a greater number of terms appeared and became a permanent part of the system and standard terminology in the Serbian language. A small number of terms belonging to the contemporary system denote basic notions in the given scientific areas.

Key words: History of Astronomy, terminology, Serbian language